

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ

THE SOCIAL CONSEQUENCES OF THE ILLEGAL CIRCULATION OF ALCOHOLIC BEVERAGES IN UKRAINE

Шейко К.В.,

здобувач

кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена визначенню соціальних наслідків незаконного обігу алкогольних напоїв в Україні. Проаналізовані основні складові елементи негативних збитків, які зазнає держава і суспільство у зв'язку з існуванням «тіньового» ринку алкоголю. Виділені економічні, суспільні та правові наслідки досліджуваних злочинів.

Ключові слова: алкоголь, алкогольний ринок, «тіньовий» ринок, шкода, «ціна» злочинності.

Статья посвящена определению социальных последствий незаконного оборота алкогольных напитков в Украине. Проанализированы основные составные элементы негативных последствий, которые несет государство и общество в связи с существованием «теневой» рынка алкоголя. Выделены экономические, общественные и правовые последствия рассматриваемых преступлений.

Ключевые слова: алкоголь, алкогольный рынок, «теневой» рынок, вред, «цена» преступности.

The article is devoted to the definition of social consequences of illicit trafficking in alcoholic beverages in Ukraine. The main components of the negative consequences that the state and society bear in connection with the existence of the "shadow" alcohol market are analyzed. The economic, social and legal consequences of the crimes are highlighted.

Key words: alcohol, alcohol market, "shadow" market, harm, "price" of crime.

Постановка проблеми. Не викликає жодних сумнівів, що злочинність як явище та злочини як окремі її прояви посягають на нормальний процес життєдіяльності суспільства та його членів. Відповідно, й існують негативні наслідки, якими супроводжуються ці процеси.

Злочинна діяльність у сфері незаконного виробництва та обігу алкогольної продукції завдає значних втрат особистісного, майнового та морального характеру населення України, повністю підрахувати які неможливо. Як зазначає відомий кримінолог В.В. Лунєєв, основна трагедійність нашого положення полягає в тому, що ми точно не знаємо реального узагальненого обсягу злочинності; не знаємо її повних соціальних та економічних наслідків; не знаємо дійсної ефективності боротьби зі злочинністю; не знаємо, у що вона в цілому обходиться нашому народу; ми не маємо адекватного прогнозу її можливого розвитку на основні інтенсивних змін у світі і в країні [1, с. 56]. У зв'язку із цим постає необхідність у визначенні тих негативних наслідків для суспільства та держави, які породжує незаконний обіг алкогольних товарів в країні.

Стан дослідження. Певні наукові пошуки щодо вивчення проблеми злочинів, пов'язаних із незаконним обігом алкогольних товарів, були здійснені фахівцями у сфері кримінології, кримінального права, господарського та податкового права, такими як: Ю.М. Антонян, В.Б. Борисов, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, О.Г. Кальман, О.Г. Кулик, В.В. Лунєєв, В.В. Сташис, В.Я. Тацій та інші. Однак аналізу негативних соціальних наслідків цих злочинів не було приділено достатньої уваги. Дослідження цих аспек-

тів є важливим для визначення напрямів державної політики, які несуть найбільші збитки від досліджуваних злочинних діянь, і розробки відповідних заходів запобігання.

Метою статті є визначення та аналіз основних соціальних наслідків існування незаконного ринку алкогольної продукції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Соціальні наслідки злочинності важливо класифікувати за ознаками змісту шкоди, об'єкту кримінально-правової охорони, тяжкості наслідків, часу настання суспільно-небезпечних наслідків, наслідків злочину як фактору, що породжує нове порушення кримінально-правової охорони, сфери життєдіяльності, в якій відбулося нанесення шкоди [2]. У зв'язку із цим шкоду, яку злочинність досліджуваного виду завдає охоронюваним державою суспільним відносинам та інтересам, доцільно поділити за сферами на: економічну, суспільну та правову.

Основними економічними наслідками злочинів, передбачених статтями 199, 204 та 229 Кримінального кодексу України, є: 1) ненадходження до державного та місцевого бюджетів податків; 2) порушення нормального функціонування сфери господарювання; 3) поповнення «тіньового» ринку новими надходженнями та інші.

Виробництво і продаж алкогольних напоїв завжди був і залишається одним з найбільш прибуткових сегментів економіки будь-якої держави, що відіграє важливу роль на наповнення дохідної частини бюджетів. Законодавство України регулює порядок отримання ліцензій на виробництво та продаж підакцизних товарів, а також стягує з виробників акцизний податок. Однак незаконне виготовлення

такої продукції позбавляє країну значної частини коштів, що може призвести до дестабілізації економічної системи України, яка ще не готова відмовитися від цього виду оподаткування. Так, у рамках проведення операції «Акциз-2017» співробітники податкової поліції вилучили з незаконного обігу підакцизних товарів на суму майже 1, 6 млрд. грн, що на 983 млн. грн більше, ніж за аналогічний період минулого року. За підрахунками фахівців, частина підакцизного податку під час вилучення вищезазначеної суми становила 701, 3 млн. грн, які не потрапили до бюджету [3]. Ці показники відображають тільки поверхню «айсбергу» «тіньового» обігу алкогольної продукції в Україні.

За приблизними підрахунками, частка «тіньового» ринку алкогольних напоїв на сьогодні може складати до 80% від загальних об'ємів продажу цих напоїв. Алкогольний ринок є одним із найбільш привабливих та потенційно прибуткових із точки зору можливих надходжень до бюджету. Разом із тим через тіньові схеми країна наразі недоотримує близько 9 млрд. грн щороку [4]. Таким чином, через існування нелегального ринку алкогольної продукції економічна ситуація держави перебуває в нестабільному стані.

Суспільна небезпечність злочинів, передбачених ст. 204 КК України, також полягає в протиправному руйнівному впливі на соціальні зв'язки, що виникають у зв'язку з виробництвом, розподілом, обміном та споживанням матеріальних і нематеріальних благ, які відповідають встановленим Конституцією України та законами України принципам, правилам, умовам та гарантіям здійснення господарської діяльності і використання її результатів.

До суспільних наслідків незаконного виробництва та обігу алкогольної продукції належать: алкоголізація населення; висока смертність та втрата здоров'я; деморалізація суспільства; підвищений рівень злочинності тощо.

Найбільш негативним та всеохоплюючим процесом, який супроводжує незаконний обіг алкоголю, є алкоголізація населення, що призводить до алкоголізму. Алкоголізм або алкогольна залежність – це характерна психофізична залежність від алкоголю, основою якої є його наявність в обмінних процесах людського організму, яка розвивається внаслідок хронічного зловживання спиртними напоями [5]. Всесвітня ж організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає його як таке зловживання алкоголем особами, при якому пристрасть до нього призводить до психічних і фізичних розладів, завдаючи шкоду суспільним та особистим інтересам хворого. Алкоголізм є соціальним лихом і страшне захворювання, яке за поширеністю серед населення України посідає третє місце, поступаючись лише серцево-судинним та раковим захворюванням. На алкогольні розлади в Україні страждає майже 7% населення працездатного віку. А неповнолітні починають вживати спиртні напої починаючи з 13-14 віку.

Основними ознаками алкогольної залежності проявляються залежно від міри його розвитку: 1) втрата

відчуття насичення алкоголем; 2) втрата контролю за кількістю випитого; 3) перехід від епізодичного вживання алкоголю до систематичного; 4) зміна особистісних рис. Алкоголізм також є підґрунтям, на основі якого розвиваються алкогольні психози (біла гарячка – помутніння свідомості, зорові й слухові галюцинації, збудження, різноманітні соматичні й неврологічні розлади), а також алкогольний галюциноз (здебільшого слухові галюцинації загрозливого змісту) тощо.

Алкоголізм, як і наркоманія чи нікотиноманія, породжується внаслідок надмірних психічних і фізичних навантажень, під які потрапляє людина в процесі життєдіяльності. Ці шкідливі звички з'являються переважно через намагання людини зняти напругу і відчуття тривоги, спробу втекти від проблем, що оточують її в повсякденному житті. Однак систематичне вживання спиртних напоїв призводить до звикання до них, одночасно викликаючи розлади важливих для нормального життя систем організму, ураження центральної нервової системи і соціальну деградацію особистості. Також зловживання алкогольними напоями може призвести до довгострокової втрати здоров'я і, навіть смерті.

Так, за офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), в Україні алкоголь є причиною передчасної смерті майже 30% українських чоловіків [6, с. 6]. А відповідно до статистичних даних Національної ради з питань охорони здоров'я при президенті України щорічно в Україні фіксується смертність 40000 людей внаслідок алкоголізму [7]. Однак ці показники надають нам не абсолютну картину існуючої ситуації в країні. Оскільки державною статистикою можуть не охоплюватися дані сільської чи віддаленої місцевості, а отже, можливе існування латентної смертності від алкоголю. Офіційними даними майже неможливо охопити й кількість населення, яке втратило своє здоров'я внаслідок цієї залежності. Не останню роль у цих показниках відіграє фальсифікована неякісна алкогольна продукція, яка незаконно виготовляється на підпільних виробництвах без відповідних санітарних умов та технологічного оснащення. Звісно, що такий товар має занижену ціну, а тому стає доступним необмеженому колу осіб, у тому числі й неповнолітнім.

У сучасному розумінні біологічне й медичне значення терміна «алкоголізм» невіддільне від його соціального змісту. Однак не можна ставити знак рівності між пияцтвом (непомірним вживанням спиртних напоїв) як формою антигромадської поведінки і алкоголізмом як хворобою. Пияцтво породжує алкоголізм, але не є хворобою. Однак навіть просте зловживання алкоголем призводить до стану сп'яніння, яке має своїми наслідками: 1) порушення в руховій сфері (проявляються у дискоординації); 2) ослабленні концентрації уваги (наприклад, на світлофорах, автомобілях тощо); 3) спотворена оцінка часу (його плин здається повільнішим або, навпаки, швидшим); погіршення

сприйняття простору (уявна відстань до перешкоди завищується або занижується); 5) відбувається переоцінка власних можливостей [6, с. 7, 11]. Таким чином, всі ці фізіологічні реакції людини можуть призвести до різних негативних наслідків, таких як: можливість стати жертвою злочинних посягань; ДТП; травматизм; вчинення злочинних дій тощо.

Загальновідомо, що алкогольна залежність є детермінуючим фактором у вчиненні багатьох видів злочинів як корисливого, корисливо-насильницького, так і насильницького характеру. Так, зокрема, А.І. Алексєєв зазначає, що прихильність людей до «зеленого змія» активно експлуатується підпільним алкогольним бізнесом, з яким пов'язано вчинення низки економічних та інших правопорушень: незаконного підприємництва, контрабанди, незаконного виготовлення товарних знаків, ухилення від сплати податків, обману споживачів, випуску або продажу товарів, які не відповідають вимогам безпеки [8, с. 306], тощо. Також зловживання алкогольними напоями може призвести до вчинення й злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. З приводу цього О.В. Синеокий зазначає, що вже на першій стадії алкоголізму через наркотизуючий вплив алкоголю на коркові частини головного мозку, які відповідають за вищі форми соціальної поведінки, виникає розгалуження низинних нахилів, проявляються особистісні зсуви в сексуальній поведінці, схильність до непорядкованих та неконтрольованих статевих зв'язків та педофільних ексцесів [9, с. 361]. Певною мірою зв'язок алкоголізму зі злочинністю простежується й у площині перетворення чималої кількості осіб із потенційних жертв на справжніх потерпілих від протиправних діянь. Алкоголізм може виступати як могутній продукуючий чинник злочинності, так і як вагома віктимогенна складова частина людської деструктивної поведінки [10, с. 38]. Таким чином, зловживання спиртними напоями має значний вплив на здатність особи вчинити злочинні посягання, оскільки послаблюються всі гальмівні процеси в діяльності головного мозку, що породжує почуття впевненості, сили, значущості та неконтрольованості.

Звісно, що подібна ситуація в країні негативно впливає на моральний стан та культуру населення, відбувається деморалізація суспільства, що може призвести до аномії.

Вищезазначені групи соціальних наслідків, які тягне за собою існування злочинності у сфері незаконного обігу алкогольної продукції, охоплюються поняттям «ціна» злочинності. Під ціною злочинності розуміють прямі або ж побічні витрати фізичного, матеріального, духовного

та морального характеру, яких зазнає людство внаслідок вчинення злочинних посягань, витрати, яких зазнає соціум у зв'язку з необхідністю подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи та інших інститутів держави, а також сукупні активи кримінальних організацій і їх витрати на підтримку своєї протиправної діяльності [11, с. 10]. Поняття «ціни» злочинності є умовним і відображає як вартісний вираз вчинення суспільно-небезпечних діянь, так і соціальні наслідки злочинної діяльності для людства. Традиційно розрізняють пряму та побічну «ціну» злочинності.

Прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється в грошовому виразі. Сюди належать кількість летальних наслідків, настання інвалідності потерпілих, виплати їм за лікарняними листами, додаткові витрати на їх лікування, страхові виплати, проведення психологічної реабілітації [12, с. 162] тощо. До непрямих збитків від злочинності належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації і ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фіскально-ревізійних структур, витрати на навчання і підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, витрати на наукові розробки (дослідження). Кримінолог Н.В. Сметаніна пропонує до непрямого збитку від злочинності включати зловживання представників правоохоронних і судових органів, а також породжену механізмом криміналізації тіньову економіку [13, с. 314]. Досліджуючи злочини у сфері незаконного виробництва та обігу алкогольної продукції, можна віднести до непрямих збитків: корупційні зловживання, включаючи підкуп контролюючих та регулюючих органів, деморалізацію суспільства, підвищення віктимності населення та вчинення злочинів у стані алкогольного сп'яніння. Цей перелік не є вичерпним, оскільки не можливо комплексно охопити всі наслідки від злочинної діяльності.

Висновок. Отже, незаконний обіг алкогольних напоїв має не тільки економічні негативні наслідки для держави, але й є детермінуючою складовою частиною дестабілізації соціальної складової суспільного життя. Проявами цих наслідків є: розповсюдження алкоголізму серед населення, втрата здоров'я та життя людей у процесі зловживання спиртними напоями, деморалізація суспільних відносин, зростання рівня злочинності, а також підвищення рівня віктимності осіб, які вживають алкоголь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лунеев В.В. Модернизация в условиях преступности. Государство и право. 2012. № 5. С. 56.
2. Антонян Ю.М. Криминология: учеб. Для бакалавров. Москва: Юрайт. 2012. 523 с.
3. Податківці вилучили з незаконного обігу підакцизних товарів на суму майже 1,6 млрд грн, перший заступник голови ДФС Білан. URL: https://ua.censor.net.ua/news/459632/podatkivtsi_vyluchyly_z_nezakonnogo_obigu_pidaktsyzyh_tovariv_na_sumu_mayje_16_mlrn_grn_pershyyi_zastupnyk (дата звернення: 29.03.2018).
4. Алкогольна залежність України. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1644613-alkogolna-zalezhnist-ukrayini> (дата звернення: 29.03.2018).
5. Алкоголізм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/В%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 29.03.2018).
6. Смирнов В. Алкоголь та його безпека. Соціальна безпека. 2009. № 11 (листоп. 2009). С. 6.
7. Статистика алкоголізму в Україні. URL: <http://alcostop.org/materials/alcoholism-statistica-ukraine> (дата звернення: 29.03.2018).
8. Алексеев А.И. Криминология: курс лекций. Москва: Щит-М. 1998. 340 с.
9. Синеокий О.В. Психолого-правові проблеми кримінальної сексопатології. Вступ до криміноперверсології: монографія. Харків: Право, 2009. 752 с.
10. Батиргарєва В.С. Протидія поширенню алкоголізму – пріоритетний напрям державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Питання боротьби зі злочинністю. 2013. Вип. 25. С. 35.
11. Голіна В.В., Сметаніна Н.В. «Ціна» злочинності: що ми про неї знаємо? Голос України. 2013. 13 лип. (№ 127). С. 10.
12. Сметаніна Н.В. Соціальні наслідки злочинності і їх вплив на сучасне суспільство. Právna veda a prax v treťom tisícročí : medzinár. vedecká konf. (Košice, Slovenská Republika 27-28 február 2015 г.). Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: міжнар. наук. конф. (м. Кошице, Словацька Республіка, 27-28 лют. 2015 р.). Кошице, 2015. С. 161–164.
13. Сметаніна Н.В. Поняття і структура «ціни» злочинності у сучасній криминології. Право і суспільство. 2014. № 5.2. С. 312.